

TRABZON VALİSİ AHMET AZİZ BEY'İN CANIK SANCAĞI'NI VİLÂYETE DÖNÜŞTÜRME PROJESİ (1885)

Rıza KARAGÖZ*

ÖZ

II. Abdülhamit Devrinde bazı sancak ve vilâyetlerin idarî statüsünde değişiklikler göze çarpmaktadır. Çoğunlukla bağlı oldukları vilâyetlerden ayrılıp müstakil sancak statüsüne dönüştürülen yerler vardır. Canik de bunlardan biridir. Ancak 1885 yılında özellikle güvenlik ve asayiş sorunlarına etkin çözüm getirme niyetiyle Canik Sancağının vilâyete dönüştürülmesine yönelik bir proje arşiv kayıtlarında tespit edilmiştir. Bu makalede zamanın Trabzon Valisi Ahmet Aziz Bey tarafından önerilen ve bir dizi yazışmaya konu edilen bu proje ele alınmaktadır. Bu düşüncenin gelişmesi ve olgunlaşması, gerekçeleriyle birlikte ortaya konmaktadır. Böylece Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde idarî, sosyal, ekonomik değişimin etkilerini farklı bir boyutta gözlemlemek mümkün olabilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Canik Sancağı, Trabzon, Osmanlı Devleti, Trabzon Valisi Ahmet Aziz Bey

ABSTRACT

During the rule of Sultan Abdülhamid II, some changes were made in the administrative statuses of some sanjaks and wilayahs. Some places were detached from the wilayahs that they belonged to and were given the status of sanjak. Canik is one of them. However, with the intention of introducing effective solutions to the problems of security and public order especially in 1885, archive records contain a project

---

* Yrd. Doç. Dr. , Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü. SAMSUN

for changing the status of Canik sanjak into a wilayah. This article investigates this project which was proposed by Ahmet Aziz Bey, the then-governor of Trabzon, and which was the topic of some correspondence. The development and maturation of this thought are given with its reasons. Thus, it will be possible to see in a different dimension the effects of administrative, social and economic changes in the late periods of the Ottoman state.

Keywords: Canik Sanjak, Trebizond, The Ottoman Empire, The governor of Trabzon Ahmet Aziz Bey

Giriş

Osmanlı Devleti II. Mahmud döneminde, özellikle 1830'lardan itibaren hızlı bir dönüşüm projesi başlattı. Eğitimden hukuka, askeri teşkilâtta idarî yapıya kadar pek çok alanda gözlenen bu değişim aynı zamanda daha merkezîyetçi bir yönetim anlayışının uygulanmasıyla öngörüldü. Merkezîyetçi idare anlayışı, ülke genelinde eski eyalet sisteminden vilâyet sistemine geçişin de başlangıcını oluşturdu. 1836'dan sonra daha da hızlanan bu dönüşüm Tanzimat döneminde "eyaletten vilâyete" bir sistem değişikliği ile önemli bir merhaleye ulaştı. Bu çerçevede bazı sancakların bağlı olduğu vilâyetler değiştirildi. Örneğin 1846-47 idarî taksimatında Canik sancağı Sivas vilâyetinden ayrılarak Trabzon vilâyetine bağlandı.¹

1864'te çıkarılan *İdare-i Vilâyet Kanunu* ile eski eyaletlerin sınırları daraltılmak suretiyle yeni vilâyetler oluşturuldu. 1867'den itibaren ülke genelinde geniş tatbik sahası bulan bu kanun çerçevesinde 13 yeni vilâyet düzenlendi. Yeni idarî yapılanmada nüfus, ulaşım ve ekonomik potansiyel itibarıyla gelişmemiş ve şehir özelliğini epey zamandan beri kaybetmiş bazı kaza ve nahiyeler bu statülerini kaybettiler². Buna mukabil tarım ve ulaşım sektöründeki gelişmelerle, kara ve deniz taşımacılığı alanında atılan hızlı adımlar bazı yerlerin önemini arttırdığından buraların mevcut statüsü yükseltildi. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonraki tarihlerde Kafkasya ve Balkanlar'dan Anadolu'ya yapılan yoğun göç ve mültecilerin doğurduğu bazı olağanüstü şartlar da bu idarî dönüşümde etkili oldu. Mülteci akını asayiş ve emniyet sorunlarını da beraberinde getirdi. 1880'li yıllarda Canik sancağı ve sancak merkezi Samsun, gerek yerli nüfus gerekse Kafkasya ve Balkanlardan Rus istilası ve baskısından dolayı kaçıp gelenlerin oluşturduğu kozmopolit yapısıyla dikkat çekmektedir. Ulaşım imkânlarının

¹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 249 – 251.

² Bu idarî taksimatta tarihî mirastan ziyade yeni coğrafi şartlar rol oynamıştır. Meselâ Aydın vilâyetinin kaza sayısı 92'den 31'e, Kastamonu'nun 93'ten 18'e inmiştir. Baykara, *a.g.e.*, s. 131.

gelişmesine paralel olarak³ ticaret gelişmiş, bu maksatla Samsun'a gelip gidenlerin sayısı hayli artmıştı. Bu durum Canik sancağında tabiatıyla bazı problemleri de beraberinde getirdi. Halkın emniyet ve asayişe yönelik şikâyetleri, gelişen ekonomik ve ticarî hayatın gereklerini yerine getirme ve artan ulaşım imkânlarının askerî ve ticarî açıdan daha verimli kullanımını sağlama gibi gerekçelerle mahallî ve mülkî erkân tarafından bazı değişiklik önerileri yapıldı. İşte yeni sancak ve vilâyetler oluşturmak suretiyle coğrafi anlamda daha daraltılmış idarî birimler ihdas etmek bu öneriler arasında yer almaktadır.

1885 yılında yukarıda belirtilen durum ve gelişmelere binaen Canik sancağının vilâyete dönüştürülmesi ve bu arada bazı kazalardan müteşekkil yeni bir sancak teşkili gündeme geldi. Ancak bu konuda yapılan yazışmalar ve müzakereler neticesinde söz konusu idarî değişikliğe lüzum görülmediği anlaşılmaktadır. Canik sancağının vilâyete dönüştürülmesi doğrultusunda olumlu görüşlere rağmen niçin bundan vazgeçildiği resmî belgelere yansımamıştır. Bununla beraber bu konuda kaleme alınan raporlar ışığında, Tanzimat'tan sonra eyaletlerin vilâyete; II. Abdülhamit devrinde ve sonrasında da sancakların müstakil sancağa veya vilâyete ve kazaların sancağa dönüştürülmesinin genel sebeplerini şöyle toparlamak mümkündür⁴:

1-Merkezî idareyi daha etkin ve güçlü tesis etmek,

2-Büyük coğrafi alanlara sahip eyaletleri sınırları daraltılmış “vilâyetler” hâlinde teşkilâtlandırmak,

3-1860'lardan itibaren Anadolu'ya yönelik yoğun dış göçün yol açtığı asayiş ve emniyet meselelerine daha etkin ve kalıcı çözüm yolları bulmak,

4-Ekonomik durumun gelişmesine paralel olarak değişen ve modernleşen ulaşım, taşıma, haberleşme ve üretim imkânlarının özellikle belirli bölgelerdeki şehirlerin büyümesine ve bu çerçevede bazı sancakların öneminin artmasına yol açması,

5-Milletler arası ticaretin çıkış noktaları olan liman kentlerinin öneminin hızla artması, buralarda ekonomik ve siyasî ilişkileri yönlendiren ticarî şirket, konsolosluk vs. gibi kurum ve kuruluşların teşkilatlanması sonucu yeni bir idarî statünün gerekliliği.

Yukarıda ifade edilen sebepler çerçevesinde Orta Karadeniz bölgesinde idarî değişiklikler yapmak suretiyle yeni kaza, sancak ve hatta yeni bir

³Bu konuda bazı rakamlar ve değerlendirmeler için bk. Bünyamin Duran, “Karadeniz Bölgesinin 1870-1914 Arasında Tarımsal Gelişmesi”, *II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1990, s. 62-63.

⁴Geniş bilgi ve değerlendirme için bk. Nedim İpek, “Müstakil Sancaktan Vilâyete Kayseri'nin İdarî Taksimatı”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 10 – 11 Nisan 2003, Kayseri 2003, s. 298; Rıza Karagöz, “II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdarî Yapılanma”, *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, 1. Kitap, Yay. Haz. Cevdet Yılmaz, s. 65 vd.; İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İst. 1985, s. 60 vd.

vilâyet ihdası lüzumu kendini gösteriyordu. Canik sancağı da vilâyete dönüştürülmesi düşünülen yerlerden biriydi. Gerek bağlı bulunduğu vilâyetin merkezine (Trabzon'a) uzaklığı, gerek XIX. yüzyılın ikinci yarısında gösterdiği ekonomik, sosyal ve ulaşım gibi alanlardaki gelişim hızı ve gerekse coğrafi bazı özellikleri dolayısıyla Canik sancağının vilâyet olması gerektiği konusunda devlet adamları tarafından raporlara da yansıyan bazı değerlendirmeler yapılıyordu. Canik sancağı 1871 düzenlemesinden sonra zaten bir müddet “müstakil sancak” statüsünde idare edilmiş, fakat bilahare yeniden Trabzon vilâyetine bağlanmıştı⁵. 1885 yılına doğru bu defa yakınındaki bazı sancakların kendisine ilhakı suretiyle vilâyete dönüştürülmesi söz konusu oldu. Canik sancağının vilâyete dönüştürülmesi düşüncesi paralelinde yine bu bölgede yeni kaza ve sancak teşkili önerisi de dikkat çekmektedir. Bu şekilde Orta Karadeniz’de Samsun merkezli idarî statü değişikliği hususunda stratejik önemi haiz bilgilerin yer aldığı raporlar kaleme alındı⁶. Hatta bu hususta resmî teşebbüslerde de bulunuldu. İşte bu makalede Osmanlı Arşivi belgelerinin ışığında Canik sancağının XIX. yüzyılın son çeyreğindeki durumu, gelişimi ve idarî statüsündeki değişiklik düşüncesi doğrultusunda kaleme alınan bazı bilgiler değerlendirilecektir.

1-Orta Karadeniz Bölümü’nde Yeni Bir Sancak Teşkilinin Sebepleri

Doksan üç Harbi ve sonrasında Anadolu, Rumeli ve Kafkaslardan yoğun bir göçe sahne oldu. Bunlar arasında “Batum muhacirleri” diye kaynaklara geçen bir grup muhacir Anadolu’daki muhtelif vilâyetlere yerleştirildiler. Bunların önemli bir kısmı Trabzon vilâyetine bağlı Samsun, Ünye, Fatsa ve Ordu sahasında iskân edildiler⁷. Bir müddet sonra yerli halk ile muhacirler arasında zaman zaman şiddet derecesine varan ihtilaf ve çatışmalar meydana gelmeye başladı. Geçimleri için tahsis edilen paraların yetersizliği, ikamete uygun olmayan barınaklarda yerleştirilmeleri ve çalışacak bir iş bulamamaları gibi sebeplerle zor duruma düşen muhacirler, yerli halka saldırmak suretiyle asayiş bozan hareketlere yöneldiler. Huzursuzluğun ve

⁵1867 yılı kayıtlarında Trabzon vilâyetine bağlı görünen Canik sancağı 1876 yılında “müstakil mutasarrıflık” olarak idare edilen sancaklar arasında görülmektedir. 1877 idarî taksimatında yeniden Trabzon vilâyetine bağlanan sancak, II. Meşrutiyet döneminde ikinci defa müstakil hâle getirildi. (Bk. Karagöz, “II. Meşrutiyet Döneminde...” s. 65 vd.). Canik sancağı örneğinde görüldüğü şekilde bazı sancakların vilâyetlerden ayrılarak doğrudan merkeze bağlanması, esas itibarıyla merkezîyetçi anlayışın bir göstergesi olarak düşünülmektedir. (Ortaylı, s. 61-62.). Böylece taşrada otoriteyi artırmak, vergi gelirlerini düzenli toplayabilmek ve asayiş sağlamak gibi hedeflere ulaşmak plânlanmıştı. (İpek, s. “Müstakil Sancaktan...” s. 298.)

⁶BOA, ŞD (Şûrâ-yı Devlet), 1837/9.

⁷93 Harbi sonrası Kafkaslardan Anadolu’ya yapılan göçler, göçmen sayılar ve iskân mahalleri hakkında bilgi için bkz. Nedim İpek, “Kafkaslar’dan Anadolu’ya Göçler (1877 – 1900)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fak. Dergisi*, S. 6, Samsun 1991, s. 97 vd.

kanunsuzluğun giderek artmasında yöneticilerin iş bilmezliği, kanunsuz ve hukuksuz davranışları da önemli rol oynadı⁸. Bu durum her iki tarafın birbirleri hakkında şikâyetlerine sebep oluyordu⁹. Gerek yerli halkın gerekse muhacirlerin ileri gelenlerine, aralarındaki asayiş bozucu olayların ve münaferetin sona erdirilmesi hususunda Trabzon valiliği ve meskûn oldukları sancakların idarecileri tarafından ikaz ve nasihatlerde bulunulmaktaydı. Ayrıca emniyet tedbirleri alınmak suretiyle olaylara sebebiyet verenlerin yakalanmasına ve böylece asayişin tekrar istikrara kavuşmasına çalışılmaktaydı. Bu çerçevede Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey iki taraf arasındaki olayların sebeplerini ve alınacak tedbirleri yerinde incelemek ve tespit etmek üzere bölgeye gitti. Valinin yaptığı araştırmaya göre asayiş bozan ve şikâyete sebep olan olaylar en fazla Ordu, Fatsa ve Ünye çevresinde meydana gelmekteydi. Muhacirlerinin iskân edilmeleri sonucu nüfus yoğunluğu artan bölgede, bozulan asayiş düzeltmek ve ileriye yönelik kalıcı inzibatî tedbirleri almak maksadıyla daha etkili ve geniş çaplı bazı değişiklikler yapmak gerekiyordu. Bu çerçevede yeni bir sancak teşkili ile bölgede daha sıkı kontrol sağlanması mümkün olabilirdi.

Yeni bir sancak teşkili için başka bir gerekçe de bölgedeki bazı nahiyelerin büyük ve bağlı buldukları kaza merkezine uzak oluşlarıydı. Örneğin Ordu kazası her biri birer kaza büyüklüğünde ve kaza merkezine 25-30 saat uzaklıkta 6 nahiyeyi şamildi. Ordu kazasına bağlı nahiyelerin müdür maaşı tahsisatının azlığı idarî maslahat açısından başka bir problem oluşturmaktaydı. Büyüklüklerine ve idarî işlerinin yoğunluğuna nispetle oldukça az olan 300 kuruş raddesindeki müdür maaşı, idare vazifesini yapmaya dirayetli ve tecrübeli kişilerin rağbet etmesini engelliyordu. Dolayısıyla buralarda idarî müşkülât fazlasıyla hissediliyordu. Muktedir bir idareci eksikliğinden kaynaklanan otorite boşluğu kötü tesirlerini muhakkak gösteriyordu. Nitekim eşyalsık olayların meydana gelmesinde ve failerin yakalanamamasında bunun payı büyüktü. Dolayısıyla yeni bir idarî yapılanmanın bu probleme de çözüm getirebileceği umuluyordu¹⁰. Öte yandan Fatsa ve Ünye kazaları Ordu kazasına bitişik, fakat üçü de bağlı oldukları sancakların merkezine uzak bulunuyorlardı. Bu kazaların idare ve bağlılık şekillerinin değiştirilmesi suretiyle buraların durumunu ve muamelatını daha yakından müşahede etmek mümkün olabilecekti¹¹. Bu sebeplerle ve bölgenin “hüsn-i idaresini temin etmek” üzere Ordu, Fatsa ve Ünye kazalarının

⁸Muhacirleri kanunsuz davranışlara sevk eden sebepler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856 – 1876)*, Ankara 1997, s. 140.vd.

⁹BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 33a - b. Trabzon valisi Ahmed Aziz Bey'den Dâhiliye Nezaretine tahrirat, 29 Kanun-ı evvel 1300 / 10 Ocak 1885.

¹⁰BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 33a - b.

¹¹BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 33a - b.

birleştirilmesi suretiyle yeni bir liva teşkili, önemli ve gerekli bir iş olarak düşünülmekteydi¹².

Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey bölgede bizzat yaptığı inceleme gezisi sonucunda Ordu kazası nahiyyelerinden bazıının birleştirilmesi suretiyle yeni bir kaza ihdas edilmesi yönünde de önerilerde bulundu. Valiye göre Habsmana, Ulubey ve Aybastı nahiyyeleri birleştirilerek, merkezi Habsmana olmak üzere ayrıca bir kaza teşkil etmek gerekliydi. Ancak yeni kazanın personel giderleri ve diğer masrafları için en az 3.500 kuruş tahsisat lazım idi. Bu meblağın Trabzon valiliğince tedarik edilmesi mümkün değildi. Bu paranın ya açıktan tahsisi ya da başka bir yerden bulunması gerekiyordu. Valinin bu konudaki çözüm önerisi şöyleydi: Şayet Ordu, Fatsa ve Ünye kazalarından müteşekkil yeni bir liva teşkili uygun görülürse Canik sancağı küçülüp -iki kazası (Fatsa ve Ünye) ayrılmış olacağından- ikinci sınıf sancak statüsüne düşecekti¹³. Memur maaşları da bu sınıfa uygun şekilde azalacaktı. Böylece buradan elde edilecek tasarruf, yeni kazanın tahsisatına karşılık olabilecekti¹⁴. Bu durumda açıktan para tahsisine de gerek kalmayacaktı.

Valinin raporunda belirttiği üzere yukarıda adı geçen kazalardan mürekkep yeni bir sancak ve Ordu kazasının üç nahiyesinin birleştirilmesi suretiyle yeni bir kaza teşkilinde, buralardaki nüfus da dikkate alınmış olmalıdır. Ordu, Fatsa ve Ünye kazalarının toplam nüfusu 190.000, buna mukabil sancak statüsündeki Gümüşhane'nin nüfusu 60.000 civarındaydı¹⁵. Nitekim Gümüşhane sancağının lağvedilmesi söz konusu olduğunda, bunun gerekçelerinden birisi de nüfusunun azlığı idi.

Yeni livanın getireceği maddî külfet de önemliydi. Valinin bu konuda önerisi son değişikliklerle iyice küçülen Gümüşhane sancağının lağvedilmesi ve buraya mahsus masrafın yeni sancağa yönlendirilmesi şeklindeydi. Gümüşhane sancağı daha önce Gümüşhane, Torul, Kelkit ve Şiran kazalarından oluşmaktaydı. Ancak Kelkit ve Şiran kazaları, Erzurum vilâyeti bünyesinde kurulan Bayburt sancağına ilhak olduğu için Gümüşhane sancağı gerek nüfus miktarı gerek varidatça bir nahiye kadar küçülmüştü. Bu sebeple buranın artık mutasarrıfla idaresine gerek yoktu. Şayet Gümüşhane sancağı lağvedilirse bu değişiklikten elde edilecek tasarruf yeni kurulacak livaya tahsis olunabilirdi. Böylece ek masraftan kurtulmak mümkündü¹⁶.

¹² BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 33a - b.

¹³ Yeni bir kaza teşkili hâlinde Ordu kazası mülhakatından olan Bolaman nahiyesi Fatsa kazasına bağlanacaktı. Bk. BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 33a - b.

¹⁴ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 33a - b.

¹⁵ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 34, İngiltere Sefaretinin yeni sancak teşkili lüzumuna dair yazış, 28 Kanun-ı sâni 1300 / 9 Şubat 1885.

¹⁶ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 33a - b, Trabzon valisi Ahmed Aziz Bey'den Dâhiliye Nezaretine tahrirat, 29 Kanun-ı evvel 1300 / 10 Ocak 1885.

Vali Ahmet Aziz Bey teşkilini önerdiği yeni sancağa kimin mutasarrıf tayin olabileceği konusunda da teklifte bulunmaktadır. Ona göre, bu iş için vaktiyle mülkiyede pek faydalı hizmetleri görülen ve hâlen Ankara Aşar Nezareti nazırlığında bulunan Cafer Bey münasip görülmektedir¹⁷.

Bölgenin idarî statüsünde yapılacak değişiklik konusunda bazı devletler de görüş belirtmekteydiler. Örneğin İngiltere sefaretini yeni sancak teşkilî hususunda olumlu düşünmekte hatta bunun gerekli olduğunu ifade etmektedir. İngiliz sefaretine göre bölgede huzur ve asayişin tekrar temini için yeni bir mutasarrıflık teşkilinden başka yol yoktu. Sefaretin konu hakkındaki yazışmalarında bu hususta daha önce de Osmanlı hükümetine tavsiyede bulunulduğu ancak o zaman, ortaya çıkaracağı masraf yüzünden bu değişiklikten feragat olunduğu belirtilmekteydi. Gümüşhane sancağının lağvedilmesi suretiyle bu malî müşkülâtın ortadan kalkacağı düşüncesi sefaret tarafından da paylaşılıyordu. “*Trabzon vilâyetinin batı tarafında asayişî sağlamak için bundan başka tesirli yol olmadığı ve vakit geçirmeksizin bu tedbirin icrası yoluna gidilmesi gerektiği*”¹⁸ ifade edilmek suretiyle konunun önemine vurgu yapılmaktaydı.

Samsun ve çevresinin bu dönemde gösterdiği ekonomik ilerleme ve ticarî potansiyel yüksekliği bazı Avrupa devletlerinin ilgisini bu bölgeye çekmekteydi. Avrupa devletleri Osmanlı topraklarındaki iktisadî faaliyetlerinin kolayca ve sorunsuz şekilde yürütülebilmesi için özellikle liman şehirlerinin ıslahını talep etmekteydi. Ulaşım, su, kanalizasyon, aydınlatma, sağlık ve güvenlik hizmetleri gibi sorunların çözülmesi, bu devletlerin Osmanlı ülkesindeki ekonomik yatırımları için son derece önemliydi. Osmanlı idarecileri onların taleplerini dikkate alıp bu doğrultuda çalışmalar yapmışlardır. Nitekim 1877 tarihli Belediye Kanunu sözü edilen hizmetlerin daha etkin yerine getirilmesi maksadıyla çıkarılmış ve uygulamaya konmuştu. Hatta Beyrut, İzmir ve Selanik gibi nispeten büyük liman kentlerinde belediye idarelerinin kuruluşu, ilgili kanunun çıkarılmasından bile önce gerçekleştirilmişti¹⁹. Yabancı devletler bu gibi hizmetlerin güçlü ve merkezîyetçi idare anlayışı ile daha iyi sağlanacağını düşünmekteydiler. Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı idarecileri de yabancıların ülke içindeki yatırımlarının artması ve ticaretin gelişmesi için gerekli düzenlemeleri yapmakta çaba göstermekteydiler.

Samsun limanı bu tarihlerde Karadeniz’in en işlek limanı haline gelmiş ve yabancı tüccarların ticaret yapmak için uğradığı önemli merkezlerden birisi olarak kendini göstermişti. Kırım ve Kafkasya’daki Şeyh Şamil

¹⁷ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 29, Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey’den Dâhiliye Nezareti’ne telgraf, 3 Kanun-ı sâni 1300 / 15 Ocak 1885.

¹⁸ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 34, İngiltere Sefaretinin yeni sancak teşkilî lüzumuna dair yazışmalar, 28 Kanun-ı sâni 1300 / 9 Şubat 1885.

¹⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara 1979, s. 295 – 296.

direnişinin kırılmasından sonra başlayan kitlesel göçün 93 Harbi'ni müteakip daha yoğun şekilde devam etmesi bölgeye ve Samsun'a bir hareketlilik getirdi. Trabzon'un yanı sıra Samsun limanını da transit geçişte kullanmaya başlayan Kafkas göçmenleri, önemli derecede asayiş problemlerinin çıkmasına sebep oldu. Öte yandan ilerleyen yıllarda göçmenlerin Samsun ve çevresine iskânlarından²⁰ sonra yörenin tarım kapasitesinde gözle görülür bir değişim ve ilerleme kaydedilmeye başlandı. Tütün, mısır, mercimek, yulaf, buğday, fasulye gibi tarım ürünlerinin üretiminde önemli sayılabilecek artışlar kaydedildi. Özellikle tütün üretimi Bafra ve Samsun ekonomisinin dışı açılmasında çok büyük katkı sağladı²¹. Bir de iç bölgelerde üretilen ihraç mallarının Samsun limanı vasıtasıyla yabancı tüccarlarla buluştuğu hususu göz önüne alındığında, bu bölge ile ekonomik bağları bulunan devletlerin asayiş ve istikrarın sağlanması için tavsiyelerde bulunması anlaşılabilir olmaktadır.

2-Yeni Sancağın Merkezinin Neresi Olacağı Meselesi

Teşkilî düşünülen yeni sancağın merkezinin neresi olacağı hususu, bölgenin coğrafi ve stratejik özellikleri hakkında da bilgi veren bir dizi yazışmaya vesile olmuştur²². Tayin olunacak merkezin sancağın orta bir noktasında olması münasipti. Hatta bölgede yeni bir sancak teşkilî lüzumu gündeme gelince Fatsa'nın Müslim ve gayrimüslim eşrafı Sadaret makamına hitaben ortak bir metin kaleme alıp, sancak merkezinin Fatsa olması hususundaki gerekçeli görüşlerini dile getirmişlerdi. Buna göre Fatsa kazası, gerek Samsun'a gerekse Trabzon vilâyetine uzaklık itibarıyla orta noktada bulunuyordu. Fatsa saha ve nüfus açısından da oldukça ehemmiyetli bir konuma sahipti. Muhacirlerin iskân olunduğu yerlerin başında gelmesi hasebiyle önemi bir kat daha artmıştı. Ayrıca Ordu kazası ile Ünye ve Terme kazalarını arasında bulunan Fatsa, güzel bir limana sahipti. Her taraftan pek çok kazan ve nahiyenin iskelesi durumunda bulunuyordu. Bu sebep-

²⁰ 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla birlikte Sohum tarafından gelen yaklaşık 60.000 Abaza göçmen, başta Bafra ve Çarşamba olmak üzere Trabzon vilâyetinin iskâna elverişli yerlerine yerleştirildiler. Berlin Antlaşması ile Rus hâkimiyetine bırakılan Batum ve çevresinden de Samsun, Ordu, Fatsa ve Ünye'ye önemli miktarda göçmen geldi. Geniş bilgi için bk. Nedim İpek, "Canik Sancağının Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 12/1, Samsun 1999, s. 29 - 45.; Süleyman Erkan, *Kırım Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri (1878-1908)*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1993, s. 194-197.

²¹ Musa Çadırcı, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Karadeniz Kentleri, Trabzon ve Samsun", *II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1990, s. 15 vd.; Duran, s. 58 vd.

²² Daha ileride bu konudaki bilgi ve değerlendirmelere temas edilecektir. *BOA, ŞD*, 1837/9, Belge no: 7a - b, Trabzon valisi Ahmed Aziz Bey'den, Dâhiliye Nezareti'ne, 28 Mayıs 1301 / 9 Haziran 1885.

lerle Fatsa sancak merkezi olmaya en lâ-yk yer idi²³. Bütün bu noktalar esas alındığında sancak merkezinin Fatsa olması uygun gibiydi²⁴.

Yeni sancağın merkezinin neresi olacağı tartışmasına Ünyeliler de müdahil oldular. Ünye'nin ileri gelir eşraf ve esnaf Dâhiliye Nezareti'ne hitaben kaleme aldıkları telgrafla sancak merkezinin Ünye olmasını talep ettiler. Ünyelilere göre, diğer kazalara nispetle muhacirlerin çoğu Ünye kazasında iskân olunmuştu. Bölgede yeni bir idarî yapılanmaya esas sebebi teşkil eden bazı eşkıyanın en ziyade zarar verdiği yerler de Ünye ve çevresi idi. Olayların en fazla bu çevrede odaklanmasının sebebi, Fatsa, Ordu ve Terme kazalarının muhacirlerle meskûn olmaları ve Ünye'nin bu kazaların ortasında bulunması idi. Ünye'nin bu konumundan istifade eden eşkıya gürhununun faaliyetlerini kontrol altına almak mümkün olmayordu. Öte yandan kaymakamlık idaresi ile bölgede kalıcı düzen ve asayiş sağlamak imkânsız görünüyordu. Bu yüzden bölgede kalıcı ıslahat ve tedbir icrasının gerçekleştirilebilmesi, ancak Ünye kazasının sancak merkezi yapılması hâlinde mümkün olabilirdi. Dolayısıyla herkesin can, mal ve namusundan emin olması için Ünye'nin sancak merkezi yapılması elzemdi. Ayrıca Ünye, havasının yumuşaklığı, kasabasının büyüklüğü, mevkiinin şirinliği ile de dikkat çekici idi. "Her çeşit ıslahat imaline elverişli olup" Niksar yolunun genişletilmesi suretiyle iç bölgelerle ulaşımın buradan kolayca sağlanması söz konusuydu²⁵. Her hâlde Ünye mevcut durumu, mevki ve gelecek vaat etmesi itibarıyla sancak merkezi olmak için tercihe lâ-yk bir yerdi²⁶.

Fatsa ve Ünye eşrafının, içeriği yukarıda ifade edilen yazılarına rağmen Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey bizzat bölgede yaptığı tahkikat ve gezi neticesinde, belirlenecek merkezle ilgili daha farklı bir düşünceye sahipti. Valiye göre siyasî ve askerî noktalar açısından bakıldığında ve ileriye yönelik bazı muhtemel gelişmeler hesaba katıldığında, ehemmiyeti diğer kazalardan aşağı kalmayan hatta belki daha da önemli bir mevkiide bulunan Vona (Perşembe), sancak merkezi olmak için en elverişli yerdi. Şöyle ki: Vona limanı denizden Ordu'ya 12, Fatsa'ya 20, Ünye'ye 26 mil uzaklıkta, tabii ve geniş bir limandı. Karadeniz Boğazı ile Batum arasında Vona gibi, ihtiyaç halinde gemilerin sığınabileceği başka bir liman yoktu. Hatta burası bazı yönleriyle Sinop limanına bile tercih edilebilirdi. Bundan dolayı kış

²³ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 19a - b, Fatsa hanedan ve eşrafının Sadaret'e telgrafı, 21 Şubat 1300 / 5 Mart 1885.

²⁴ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 27 - 28, Dâhiliye Nezareti'ne arıza, 11 Kanun - sâni 1300 / 23 Ocak 1885.

²⁵ Bu tarihlerde Ünye - Niksar yolu genişletilmiş ve şose (asfalt) yol olarak hizmete açılması plânlanıyordu. BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 13a - b, Ünye halkının Dâhiliye Nezareti'ne telgrafı, 26 Mart 1301 / 7 Nisan 1885.

²⁶ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 13a - b, Ünye halkının Dâhiliye Nezareti'ne telgrafı, 26 Mart 1301 / 7 Nisan 1885; BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 15a - b - c, Ünye halkının Sadaret'e çektiği telgraf, 26 Mart 1301 / 7 Nisan 1885.

mevsiminde küçük büyük her çeşit vapur, yelkenli ve diğer gemiler fırtınaya tutulduklarında Vona limanına kaçarak orada barınmaktaydı. Bu limanın gün doğusu ve poyraz cihetleri açık ise de arka tarafın çevrelemekte olan, her mevsim karla kaplı yüksek dağ silsilesi, bu rüzgârların etkisini azaltmaktaydı. Bu yüzden tüccar gemileri kışlamak için Vona limanını tercih ediyorlardı. Kaldı ki Vona limanına sığıp da kazazede olmuş hiçbir gemi duyulmamıştı.

Vona ticarî potansiyel açısından da oldukça uygun bir yerdi. Ordu'dan Sivas tarafına yapılmış olan yol Vona'nın arkasındaki dağlardan geçmekteydi. Ordu ile Vona arasına yapılacak ilâve bir yol buraya Sivas yoluna bağlayacaktı. Öte yandan Vona civarındaki Kozazğı adlı küçük kasaba az bir zaman zarfında büyüüp bu sahilin en büyük ticaret merkezi olabilecek bir potansiyele sahipti.

Siyasî ve askerî nazarla bakılacak olursa Anadolu'nun merkezi addolunacak Sivas'a ulaşmak için açılmış ve hâlen açılması çalışmalarına devam edilen Ordu ve Ünye yolları, Vona limanının sağ ve sol taraflarında bulunuyordu. Ordu'ya 12, Ünye'ye 26 mil mesafede bulunan Vona limanı, bulunduğu mevki itibarıyla adeta "Anadolu kıtasının anahtarı" mesabesindeydi. Bütün bu özellikler göz önüne alındığı takdirde ehemmiyeti daha iyi anlaşılacak olan Vona, teşkili düşünülen sancağın merkezi olmak için en uygun yer olarak görünmekteydi²⁷.

Ahmet Aziz Bey'in raporunda ayrıntılı şekilde belirttiği hususlar sancak merkezi meselesine dışarıdan bir bakış açısını yansıttığından, Fatsa ve Ünyelilerin talepleri ile mukayese edildiğinde tarafsız ve ciddiye alınması gerekli nitelikte görünmektedir. Askerî güvenlik nazarından Vona'nın avantajların sıralayan vali, Karadeniz'deki diğer büyük limanların durumunu da şüphesiz değerlendirmiş olmalıdır. Trabzon'un ülkenin doğu sınırında olması, Sinop'un Kırım Harbi'nde baskına uğraması ve Osmanlı donanmasının başına gelen felaket bu iki limanın stratejik konumunun yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla raporda da açıkça belirtildiği üzere Karadeniz'in ortalarına denk gelen kıyıda, Anadolu'nun içlerine ulaşım imkânı sağlayan, gerektiğinde doğu ve iç bölgelere mühimmat sevkiyatının kolayca yapılabilmesi için uygun potansiyele sahip Vona'nın liva merkezi yapılması diğer kazalara göre daha münasip olarak değerlendirilmektedir.

3-Canik Sancağı'nın Vilâyete Dönüştürülmesi Düşüncesi

Canik sancağının idarî yapısında değişikliğe gidilmesi ve sancağın vilâyete dönüştürülmesine dair Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey'in kaleme aldığı raporda bölgedeki asayişsizlik olaylarına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca

²⁷BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 27-28, Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey'in Dâhiliye Nezaretine yazdığı, 11 Kanun-> sâni 1300 / 23 Ocak 1885.

bunların sebepleri ve alınan tedbirlerden bahsedilmektedir. Canik sancağı dâhilinde hırsızlık olayları fevkalâde artmıştı. Halk bu yüzden korku ve telaş içindeydi. Asayişsizlik olaylarının artmasında adliye memurlarının dikkatsizliği ve umursamazlığı önemli rol oynuyordu. Hükümet, vilâyet genelindeki asayişsizliklerin ve uygunsuz davranışların önlenmesini temin edecek etkin tedbirler alınmasını, bu konudaki emir ve yasakların itina ile uygulanmasını ve böylece bölgede güvenlik ve huzurun sağlanmasını istemekteydi²⁸. Bunun için öncelikle adli teşkilâtın teftişi ile gözden geçirilmesi ve yeniden yoluna sokulması gerekiyordu. Nitekim Canik adli teşkilâtının teftişi ve bunun neticesine göre gereken ıslahatın yapılması için vilâyet Adliye müfettişi Reşit Bey özel olarak Samsun'a gelmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Reşit Bey'in araştırmasından anlaşıldığına göre adliye ile ilgili işlerin dikkatli ve zamanında görülmemesi, bazı yerlerde bir takım suiistimallerin vuku bulması ve cinayet gibi önemli davalarda olayın tahkiki aşamasında görevli müstantiklerin çoğunlukla ehliyetli olmaması, sancak dâhilindeki asayişsizliğin sebepleri arasında sayılmaktaydı. Müstantiklerin görevlerini ihmal etmeleri ise maaşların azlığından kaynaklanıyordu. Yeterince maaş verilmemesi, son derece önemli bir görev olan müstantikliğe, liyakatli kişilerin rağbet etmesine de engel oluyordu²⁹.

Canik sancağında asayiş olaylarının artmasında, zabtiye sınıfına girmiş bir takım "kötü unvanlı kişilerin" de rolü vardı. Dolayısıyla olayları önlemek için zabtiye teşkilâtını bu gibilerden temizlemek son derece önemliydi. Bu sebeple vilâyet Zabtiye Alaybeyi Hasan Bey Samsun'a gönderildi. Sancağın durumunu ve alınacak tedbirleri görüşmek üzere Trabzon valisi başkanlığında liva mutasarrıfı Hacı Hasan Bey ve Samsun Askerî Fırka kumandanı Ferik Hüseyin Paşa'nın aralarında bulunduğu özel bir komisyon teşkil edildi. Komisyonun görüşüne göre, Canik inzibat işlerinin yoluna koyulması için, gayreti ve cesareti ile tanınan merkez tabur ağası Hüsrev Bey'in Canik tabur ağalığına getirilmesi³⁰ uygun olacaktı. Ayrıca zabtiye askeri arasına sokulmuş olan muzır şahısların tedricen³¹ tard ve icab edenlerin mahkemeye sevkleri sağlanmalıydı. Bu görüşler doğrultusunda hazırlanan rapor Makamı Seraskeri'ye bildirildi³².

²⁸ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 8 - a, Trabzon valisi Ahmed Aziz Bey'den Dâhiliye Nezaretine, 28 Nisan 1301 / 10 Mayıs 1885.

²⁹ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 8 - a.

³⁰ O sralarda Canik tabur ağası Süleyman Bey olup Hüsrev Bey ile becayişleri öngörülmekteydi. BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 8 - a.

³¹ Tespit edilen kişilerin birden bire zabtiye teşkilâtından ilişkilerinin kesilmesi, sakıncalı bulunmuş ve olayların çıkması ihtimali göz önünde bulundurularak böyle bir yol izlenmesi münasip görülmüştü. Bk. BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 8 - a.

³² BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 8 - a.

Samsun'da toplanan komisyonda Canik sancağı dâhilinde cereyan eden eşkıyalık olaylarının önlenmesi hususunda acilen alınması gerekli bazı tedbirler karara bağlandı. Uygulamadan bazı olumlu sonuçlar da elde edildi. Nitekim beş altı yıldan beri Ünye ve çevresine musallat olan eşkıya reisi Recep ve adamları ele geçirildi ve bölge halkı bunların verdiği zararlardan kurtarıldı. Bu sayede halk büyük ölçüde emniyete kavuşmuş oldu. Ancak genel asayişin arzu edilen surette ve uzun vadeli hüküm sürmesi, bölgede esaslı bir takımı salıhatı yapılıması gerektiriyordu. Bu çerçevede bir idarî değişikliğe gidilip Canik sancağının vilâyete dönüştürülmesi, asayişsizliğin daha etkin ve kalıcı şekilde önlenmesinde elzem bir tedbir olarak görülmekteydi. Bu konuda Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey'in mütalaası şu şekildeydi³³:

Trabzon vilâyetinin uzunluğu sahil boyunca yaklaşık 150 saatlik bir mesafe tutmaktaydı. Genişlik açısından da vilâyet yer yer çok farklı ölçülere sahipti. Kısmen 6-7, bir taraf 9-10, az bir kısım da 20 saatlik mesafeyi bulmaktaydı. Böyle geniş bir sahaya sahip Trabzon vilâyetini teşkil eden sancakların en mühimi ise Canik idi. Sancağın merkezi olan Samsun şehri vilâyet merkezine kara yoluyla 80 saat uzaklıktaydı. Böylesine uzun mesafe hükümetin tebliğ ve emirlerinin bu liva içerisinde süratle ve kolayca duyurulması ve yerine getirilmesini engellemekteydi. Bu durum, hem livaca hem de vilâyetçe müşkülata sebep oluyordu. Hatta bu zorluklar dikkate alınarak önceki yıllarda Canik sancağının müstakil liva statüsünde idare olunması yoluna gidilmişti³⁴. Üstelik o zaman ne vilâyet genelinde ne de Canik çevresinde muntazam yollar bulunmuyordu. Hâlbuki şimdi vilâyet dâhilinde sahiliden içerilere doğru çok sayıda geniş yollar açılmıştı. “Bağdat yolu” gibi son derece önemli bir güzergâhın Samsun limanında son bulması, sancağın çevresiyle olan ekonomik bağlantısını oldukça önemli bir konuma yükseltmişti. Buna paralel olarak ehemmiyeti de hayli artmıştı. Bütün bunların yanı sıra sonraki yıllarda göstereceği gelişmeler de dikkate alınarak, bazı civar sancakların bağlanması suretiyle Canik'in, büyük bir vilâyet teşkiline layık olacak kadar önemli bir noktada olduğu aşikâr³⁵.

Canik sancağının vilâyete dönüştürülmesi için başka önemli gerekçeler de vardı. Meselâ bu sahiliden Anadolu'nun merkezine doğru yapılan müteaddit yollar ticarî ve ekonomik bakımdan Samsun'un önemini yalnız artırmakla kalmamış, aynı zamanda bu havaliye idarî ve inzibatî açıdan da son derece ehemmiyet kazandırmıştı. Ulaşım ağının genişlemesi ve iyileşti-

³³ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 8 - b, c, Trabzon valisi Ahmed Aziz Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne, 28 Nisan 1301 / 10 Mayıs 1885.

³⁴ Bu konuda ayrıca bk. Karagöz, “II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdarî Yapılanma”, *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, 1. Kitap, Yay.Haz. Cevdet Yılmaz, s. 65-81.

³⁵ BOA, ŞD, 1837/9, Belge no: 8 b - c.

rilmesi, bazı eşkıya ruhlu insanların da işini kolaylaştırdığından bunlar eskiye göre daha büyük ve geniş çaplı olaylar çıkarma imkânı bulmuş oluyorlardı. Dolayısıyla mevcut ve muhtemel asayişsizlik olaylarının önlenmesi için etkili ve kalıcı tedbirlerin alınması mecburiyeti kendini gösteriyordu. Bu çerçevede merkezi Vona olan yeni bir liva oluşturulması önemli olmakla birlikte, idarî açıdan daha kalıcı ve etkili bir çözüm yolu olarak, Canik sancağının vilâyete dönüştürülmesi gerekli görülüyordu.

Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey bu konudaki düşüncesini ve önerisini şöyle tamamlamaktadır: Sinop ve Amasya sancakları, mesafe ve ticarî açıdan Samsun’la çok yakın ilişki içindedirler. Bu sancakların bağlanması suretiyle Canik sancağının vilâyete dönüştürülmesi elzemdir. “Canik vilâyeti” adını alacak bu yeni idarî birimin merkezi Samsun olacaktır. Ordu, Ünye ve Fatsa kazalarının birleştirilmesiyle merkezi Vona olmak üzere teşkil edilecek sancak da bu yeni vilâyete bağlanacaktır. Trabzon’dan ayrılacak olan yukarıdaki yerlere mukabil olmak üzere, mesafesinin yakınlığı bilinen ve Trabzon’a hemcivar olan Karahisar-ı Şarkî sancağı Trabzon vilâyetine bağlanabilecektir. Vilâyete dönüştürülmesi mümkün olduğu takdirde Canik’in idarî, ekonomik ve ticarî potansiyeli bir kat daha artacaktır. Buna paralel olarak çoğalacak gelirleri, bu dönüşümden kaynaklanacak masrafı da fazlasıyla karşılayabilecektir.

Teşekkül edecek olan Canik vilâyetinin valiliğine, vilâyetin ehemiyetiyle ve büyüklüğüyle mütenasip ehliyetli, tecrübeli, “fitraten ileri görüşlü ve hamiyeti bilinen” birinin tayini uygun olacaktır. Ahmet Aziz Bey’e göre, hâlen Canik sancağı mutasarrıfı olan Hacı Hasan Bey bu iş için en uygun kişiydi. Daha önce Yozgat gibi büyük ve idaresi zor bir sancakta görev yapan Hacı Hasan Bey, imar faaliyetleri, geçit yapımı, yolların tamiri ve maarif işlerinin ihyası gibi mühim konularda başarılı hizmetleriyle kendini göstermişti. Canik sancağı mutasarrıflığında bulunduğu şu kısa zaman zarfında muktedir ve başarılı yönetimiyle gerek halk gerekse hükümet nazarında takdire şayan birisi olarak anılmaktaydı³⁶.

Sonuç

XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait kaynaklarda pek kayda değer bir yer olarak tanımlanmayan Samsun, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan itibaren belirgin bir önem kazanmaya başladı. Doğusundaki ve batısındaki verimli ovaları, Karadeniz sahilinden Anadolu’nun iç bölgelerine ulaşımın en kolay sağlanabildiği güzergâh olması ve Karadeniz’in kuzeyine ve Kafkasya’ya yapılan seferlerde ordunun ve askerinin ihtiyacı olan zahirenin

³⁶BOA, ŞD, No: 1837/9, 35, Trabzon valisi Ahmet Aziz Bey’in Sadaret’e yazması, 28 Nisan 1301 / 10 Mayıs 1885.

toplanma merkezi olmas›³⁷ gibi birbirinden farklı alanlardaki özellikleri ile Samsun, potansiyel önemi haizdi. Nitekim XIX. Yüzyıl›n ilk yar›s›ndan itibaren bu potansiyel aktif hâle dönüşme imkânı buldu ve başta Samsun olmak üzere Canik sancağına bağlı yerler ekonomik, ticarî, askerî ve demografik hareketliliğiyle dikkat çekmeye başladı. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç ve dış göçlerle nüfus yapısında meydana gelen değişiklikler Samsun’u iş gücü açısından olumlu, meydana gelen asayiş bozucu olayların artması açısından ise olumsuz etkiledi. Bu gelişmeler neticesinde Canik sancağının idarî statüsünde değişiklik yapılması gerekliliği hâsıl oldu. Nitekim 1871 düzenlemesinden sonra sancağın, “müstakil” statüde, doğrudan merkeze bağlı idare edilmesi söz konusu oldu. Birkaç yıl bu şekilde idare olunan Canik, yeniden Trabzon vilâyetine bağlandı.

İdarî taksimatta değişiklik suretiyle Karadeniz bölgesinin orta kısmında oluşturulması düşünülen Canik vilâyeti, kendisine bağlanacak sancaklarla birlikte önemli bir coğrafi mekânı işgal edebilecekti (bk. Harita). Ancak merkezî idare, ihtiyaç olmadığı kanaatiyle bu değişikliğe onay vermedi. Dolayısıyla Canik, Trabzon vilâyetine bağlı bir sancak olarak mevcut statüsünü sürdürdü. Bununla birlikte bölgenin asayiş problemini çözmek için emniyet teşkilâtı güçlendirildi. II. Meşrutiyet’in ilânını müteakip 1910 yılında yeniden müstakil hâle getirilen Canik sancağı, Cumhuriyet döneminin başlarına kadar³⁸ bu statüsünü korumuştur.

³⁷ Bk. Osman Köse, ; “19. Asra Girerken Osmanlı’da Kentlerin Savaşlara Katkıları ve Savaşların Kentlerdeki Yansımaları: Samsun Örneği”, *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, 2. Kitap, Yay. Haz. Cevdet Yılmaz, Samsun 2007, s. 75 - 94; Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, Ankara 2003, s. 31 - 32.

³⁸Canik, Cumhuriyet’in ilânından birkaç gün evvel vilâyet hâline getirilmiştir. Dursun Ali Akbulut, “Samsun’un Gazi Günü ya da 19 Mayıs Bayramı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 12/1, Mayıs 1999, s. 1.

TEŞKİLİ DÜŞÜNÜLEN CANİK VİLÂYETİ HARİTASI

